

classes on the health of younger schoolchildren]. *Scientific journal of the NPU named after Mykhaylo Drahomanova*. Vol. 3 (44). pp. 206–208. [in Ukrainian].

4. Kravchuk, L.V. (2014). Zabezpechennia rukhovoї aktyvnosti molodshykh shkoliariv v urochnyi ta pozaurochnyi chas [Ensuring the motor activity of younger schoolchildren during school and extracurricular hours]. Available at: http://elibrary.kubg.edu.ua/4262/1/L_Kravchuk_SSHU_3_IPPO.pdf [in Ukrainian].

5. Piliarska, I. (2012). Vplyv plavannia ta fizychnykh vprav u vodi na fizychnyi rozvytok ditei molodshoho shkilnoho viku [The influence of swimming and physical exercises in water on the physical development of children of primary school age]. *Physical education, sports and health culture in modern society*. No. 4. pp. 323–325. [in Ukrainian].

6. Sydorko, O. (2014). Ozdorovche plavannia yak zasib profilaktyky porushen postavu ditei serednoho shkilnoho viku [Recreational swimming as a means of prevention of postural disorders in children of secondary school age]. *Problemy aktyvnoї rekreaciїno-ozdorovchoї diїalnosti naseleńnia: materialy*

IX Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu – *Problems of intensification of recreational and health activities of the population: materials of the IX All-Ukrainian science and practice conf. from international participation*. Lviv, pp. 80–84. [in Ukrainian].

7. Yurchuk, O.I. (2012). Optymizatsiia rukhovoho rezhymu ditei doskilnoho viku, yak neobkhidna umova zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii [Optimizing the motor regime of preschool children as a necessary condition for health-preserving technologies]. *Updating the content, forms and methods of education and upbringing in educational institutions*. Vol. 5. pp. 143–147. [in Ukrainian].

8. Yavorska, T.Ie. (2013). Rukhova aktyvnist yak skladova harmoniinoho rozvytku dytyny molodshoho shkilnoho viku v navchalno-vykhovnomu protsesi [Motor activity as a component of the harmonious development of a child of primary school age in the educational process]. *Training of teachers for the implementation of state standards of preschool and primary education*. pp. 552–555. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2023

УДК 929:784.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282777>

Алла Губаль, аспірант

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
викладач кафедри загального фортепіано
фахового коледжу культури м. Тульчина

КРАЄЗНАВЧО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М.Д. ЛЕОНТОВИЧА

Пропонована стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних аспектів педагогічного краєзнавства у спадщині М.Д. Леонтовича, характерних для національного освітнього топосу. Необхідність дослідження заявленої теми зумовила проблему науково-методичної розвідки, яка пов'язана з неповним практичним та теоретичним обґрунтуванням методичних засад основних функцій педагогічного краєзнавства характерних для національного освітнього топосу. Актуальність дослідження полягає у визначенні в освітньому процесі вагомих виховних важелів мистецької підготовки школярів за допомогою краєзнавчих засобів на прикладах музичної та краєзнавчої діяльності М. Леонтовича. Наукова новизна полягає в систематизуванні нововиявлених архівних спогадів, наукових розвідок в галузі педагогіки, досліджених М.Д. Леонтовичем в процесі вивчення фольклору регіону. З'ясовано, що інноваційна діяльність в галузі педагогічного краєзнавства тісно пов'язана з розвитком творчої індивідуальності учнів та впровадженням в освітній процес фольклорної експедиції як форми навчання.

Ключові слова: Микола Леонтович; Тульчин; педагогічне краєзнавство; творча діяльність; народні пісні; хори; етнографічні екскурсії; експеримент.

Літ. 11.

Alla Gubal, Postgraduate Student,

Vinnitsia Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University,
Lecturer of the General Piano Department,
Professional College of Culture in Tulchyn

LOCAL KNOWLEDGE AND PEDAGOGICAL ACTIVITY M.D. LEONTOVYCH

This article is devoted to the study of theoretical and methodological aspects of pedagogical regional studies in the legacy of M.D. Leontovych, characteristic of the national educational topos. The absence of their own statehood in the Ukrainian people during the last centuries led to the fact that the array of scientific works in the regions of Ukraine, which were part of different states, was formed differently, which was reflected in their content. It was found that the innovative activity of M.D. Leontovich in the field of pedagogical local history is closely related to the development of the creative individuality of students and the introduction of folklore expeditions into the educational process. The interrelationship of all forms of music-pedagogical local studies (religious, secular, domestic) and their practical value are determined. It has been proven that at the current stage of education development, a wide range of local knowledge tools, when gradually introduced into the educational process, forms worldview

beliefs, high morals, spirituality and culture in the younger generation. The study analyzed the impact of regional studies and pedagogical innovations of M. Leontovych on the development of the creative individuality of the individual due to the use of the field of regional studies, statistically proved the significant pedagogical growth of the heirs of the iconic figure. Reconstruction of theoretical and methodological aspects of pedagogical regional studies in the legacy of M.D. Leontovych was carried out on the basis of the systematization of newly discovered archival memories, family correspondence, and scientific research on the musician's study of the folklore of the Podil region. The relevance of the research lies in the determination of the significant role of regional education means of education in the modern artistic educational space based on the examples of the creative and pedagogical activity of M. Leontovych, who stood near their origins at the beginning of the 20th century.

Keywords: Mykola Leontovych; Tulchyn; pedagogical regional studies; creative activity; folk songs; choirs; ethnographic excursions; experiment.

Постановка проблеми. Складний сучасний політичний стан у державі вплинув на розвиток такої галузі педагогіки, як педагогічне краєзнавство (наділене освітньою, розвивальною, виховною, культурологічною, етнічною функціями), багатовимірний феномен якого є суперечливим, остаточно не визначеним, але, на нашу думку, одним із дієвих важелів національного, громадянського, патріотичного виховання. Аспекти нововиявлених досліджень музично-педагогічного краєзнавства М. Леонтовича потребують концептуальних підходів і детального вивчення у зв'язку з актуальними проблемами музикознавства, музичної фольклористики, краєзнавства, з метою впровадження цих матеріалів у навчально-виховний процес.

Метою статті є концептуальне висвітлення мало відомих методологічних аспектів педагогічного краєзнавства у діяльності М. Леонтовича, що конструктивно сприяло розвитку творчої індивідуальності особистості з метою вдосконалення процесу сучасних технологій виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження викликають інтерес праці науковців, які безпосередньо стосуються питань використання педагогічного краєзнавства, зокрема, науковці В. Баденюк, Г. Гуменюк, Н. Огієнко, П. Іванов; дослідники Т. Дудка, М. Крачило, В. Матіяш, В. Обозний, Н. Побірченко, які зосередили увагу на різних аспектах підготовки майбутнього вчителя до використання краєзнавства у навчально-виховному процесі. Численна армія науковців з'ясували, *“що у сучасній вітчизняній теорії екскурснознавства ще й досі немає ґрунтовних досліджень музичної екскурсії у її різних вимірах”* [9, 19]. Отже, вивчення кращих здобутків музично-педагогічного краєзнавства у діяльності М. Леонтовича, що стояв біля витоків освітнього краєзнавства в українській школі, стає необхідною умовою впровадження у сучасну музичну освіту задля її подальшого розвитку.

Актуальність дослідження. “Архівна спадщина М. Леонтовича є малодослідженою сторінкою української культури” [2; 6]. **Доцільність викладу матеріалу пояснюється необхідністю** переосмислення відомих і нових починань у справі педагогічного краєзнавства М. Леонтовича саме в Тульчині, що висвітлює його ще не досліджений методологічний аспект педагогічного краєзнавства. Поза

увагою виявився пласт документів, що стосуються найближчої родини М. Леонтовича: спогадів племінника *Миколая Лавровича Малеванського* (з родини дружини Клавдії); молодшої доньки *Надії Миколаївни* (від її учнів); сестри *Олени Дмитрівни* (від директора музею Південного товариства декабристів – Марії Іванівни Недобой); батька *Дмитра Феофановича Леонтовича* (з листів). У новому ракурсі висвітлені спогади учениць тульчинського жіночого єпархіального училища: Л. Бафталовської, С. Дунаєвської, Є. Карагіної, Н. Снігурської; колег: Я. Греха, Г. Верьовки, Є. Корніч, П. Тичини, Г. Яструбського [7]. Дослідження тривало понад 15 років за участю більше 25 мешканців-ентузіастів Тульчина. У споминах висвітлюється використання митцем основних компонентів педагогічного краєзнавства: історико-педагогічного; етнографічного; регіонального; школознавчого; дидактичного; професійного.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтя формування методу педагогічного краєзнавства М. Леонтовича базувалося на впливі нових гуманістичних концептуальних підходів філософів світового рівня різних часів – Й.Г. Песталоцці, Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, що вплинули на сучасну культуру і суспільство та працю яких продовжили вітчизняні вчені В. Вернадський, Г. Сковорода В. Сухомлинський, П. Іванов, С. Русова [5].

У розвиток зазначеної теми особливий вклад, за визначенням В. Матіяш, внесли демократичні вчені країни – М. Костомаров, П. Чубинський, М. Грушевський, Д. Багалій, П. Тутковський, М. Біляшівський, Ф. Вовк, С. Рудницький, О. Яната. Їх виняткова увага була зосереджена на фольклорно-етнографічних дослідженнях, народознавчій, краєзнавчій і мистецтвознавчій діяльності, однак використання педагогічного краєзнавства зустрічається у кожного з них і оцінюються досить високо. У громадсько-освітній роботі науковці прагнули сформулювати і розвинути національну свідомість молоді, що зумовило сьогоденний рівень культури нашого суспільства.

За дослідниками П. Троньком, С. Піскуном, В. Матіяш, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки “феномен “педагогічне краєзнавство” є суперечливим, остаточно не визначеним, не сформульованим, однак, – актуальним. Він як в історичному плані, так і в сучасному зрізі вивчає місцеві особливості освіти, систему народної освіти, педа-

гогічний процес у місцевих закладах освіти, педагогічну творчість, творчу діяльність особистостей, практична діяльність яких прив'язана до певного регіону чи конкретної національності” [9, 73]. Одним із фундаторів української національної композиторської школи, добре обізнаний у фольклорному, педагогічному, музично-громадському спрямуванні, є Микола Дмитрович Леонтович (1877–1921), який сакрально усвідомлював, що процес дослідження пам'яток народної культури є одним з основних факторів національно культурного відродження України. Митець став організатором музично-краєзнавчої народознавчої роботи на Вінниччині, залучаючи до неї однодумців і учнівство. З роками коло розробок в означеній галузі педагогіки зростало, накопичувалось і, можливо, втілювалось у нові методологічні аспекти педагогічної освіти, якби не несподівана смерть майстра. Академік М. Гордійчук також уважав, що М. Леонтович: *“був визнаним педагогом, який віддав переважну частину свого нетривалого життя благородній справі музичного виховання дітей та юнацтва. Проте, саме цей бік багатогранної діяльності знаменного художника залишався до теперішнього часу недостатньо вивченим”* [2, 6]. Майже 20-річна праця зісталась незавершеною, хоча ціла низка концептуальних новаційних досягнень у педагогічному краєзнавстві було здійснено. Отже, нас цікавлять ще недостатньо досліджені застосовані методи і прийоми М. Леонтовича в області музично-педагогічного краєзнавства (пісенного фольклору), як важливого компонента в удосконаленні навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах освіти країни.

Хронологічні межі статті охоплюють роки тульчинської діяльності вчителя з 1908–1918, 1920–1921 рр. Географічною базою експериментів з краєзнавства стали: панський парк “La Roche”, сквер біля музею декабристів Південного товариства (1,5 га), Суворівське джерело в селі Кинашів, сад біля жіночого єпархіального училища, Сошенківський садок біля церкви у селі Нестерварка [3, 7].

Знайомство з музичною справою у М. Леонтовича розпочалось ще з дитячих років. З часом пробудились життєві пріоритети і виявилось бажання зайнятися пісенним хором мистецтвом. Сформована діяльність набула спрямованості в роки навчання у Подільській духовній семінарії. Г. Верьовка зазначав: *“Крім стеження за новинами в музиці, Леонтович цікавився досягненнями театру і живопису й особливо літературою. Коло його інтересів було широке”* [7, 89]. Самовдосконалення стало основою життя студента, якого цікавили майже всі інноваційні заходи в місті.

Значення історичної ролі Кам'янця як духовно історико-культурного центру на той час було безцінне. Функціонування “Подільських єпархіальних відомостей”; історико-статистичного комітету, “Ар-

хеологічного товариства” (підвищення ролі національної культури, масові публікації досліджень щодо збереження духовної і матеріальної культури Поділля); діяльність російського товариства з туризму (розвиток молоді у різних формах краєзнавства: мандрівок, прогулянок, екскурсій, походів, тематичних екскурсій в сукупності зі здоровим образом життя); музей “Археологічного товариства”; ярмарки – місце експедиційної справи (методу польових досліджень) молодого Леонтовича (присутність поряд лірників, біля співу на гульнях). Та головне – духовна семінарія, яка ґрунтовно висвічувала процеси розвитку національної культури в галузі освіти, мистецтва, науки. Пізнавальний інтерес семінариста охоплював звернення до витоків українства, національних традицій, звичаїв, впливав на національну гідність [8; 11, 25]. Семінарист розумів, що фольклор – невід'ємна частина української культури, а фольклорна пісня – єдиний засіб спілкування, спосіб передачі інформації між поколіннями.

Галина Миколаївна згадувала, що з юнацтва батько: *“з радістю здійснював різноманітні прогулянки, відвідував – куточки дикої первозданної природи, вишукуючи гарні краєвиди, історичні місця”*. *“... з життєвих захоплень була їзда на велосипеді”*. При нагоді пересувався пішки, на возах і всюди *“робив етнографічні екскурсії”* [1; 11, 26]. Апостеріорі маємо свідчення переліку назв місць (з позначками), в яких проводилися польові дослідження та були записані пісні: “Тайсинський, Липовецький, Літичевський, Літинський, Тиврівський, Кам'янецький, Могилівський, Кам'янець-Подільський, Ушицький повіти. В Києві й Київщині Самгородку, Слободці, Стражгороді, Шаргороді, Стіжановці, Чукові, Ямполі, Брацлавщині, Тульчині, Вінниччині, Хмельниччині, Харківщині [7], Москві та Петербургу” [6; 7]. Як бачимо, дослідник розглядав краєзнавство загально, як допоміжний чинник для реалізації музично-педагогічних завдань, заснованих на народному фольклорі (народно-інтонаційні мелодії пісень, вправи, переспівки), користуючись **аксіологічною** функцією педагогічного краєзнавства. За допомогою сакральних цінностей регіону (природних, культурних, історичних, економічних) у фольклорних експедиціях був зібраний дидактичний репертуар загальноосвітніх шкіл України, в якому було закладено більш 50 творів загального фонду пісень шкільного репертуару (у власній обробці з уважними помітками в чернетках) [5, 4].

Формуючи матеріал для шкільної бази, М. Леонтович вдавався до послуг ентузіастів (колег, приятелів, товаришів-вчителів): Ф. Лотоцького, М. Покровського, Я. Греха, Л. Юркевич [7]. Особлива складність краєзнавчих прийомів збирання фольклору полягала у спілкуванні зі співаками-виконавцями та запису пісень на слух. Концептуальний підхід до створення репертуару спочатку мав спо-

радічний характер, тому вчитель розпочав удосконалювати організаційні форми навчання і залучати *“значну кількість тутьчинських здібних учениць”*: О. Врублевську, Г. Гриневиц, Ю. Корніч, К. Машкевич, М. Покровського, Н. Снігурську, Н. Танашевич [3; 7]. Задіяний прийом отримав назву *“колективна творча справа”* [7]. Логічно припустити, що, спостерегаючи за рухом навчального процесу, М. Леонтович бачив, що джерелом творчості особистості є практика, зокрема, спостережуваний професійний колективний досвід інших. Інтеграція значної маси учнівства, сприяла підвищенню загального розвитку особистостей, виховувала морально-етичні, естетичні, патріотичні почуття всіх учасників виховного процесу. Усі аспекти краєзнавчого педагогічного процесу М. Леонтович націлював на виховання художнього смаку учнів на прикладах народної пісні. І час переконливо показав життєву силу оброблених композитором пісень, що впроваджені сьогодні до репертуару сучасної загальноосвітньої школи.

Основним завданням вчителя було прищепити любов до невід’ємної складової народу – фольклору, що був значущим для різних галузей гуманітарної науки, сфер суспільного життя (культури, освіти, виховання, музики, літератури). Учениця І. Широцька згадувала про одну з лекцій вчителя на природі: *“про пісню та її значення в житті кожної людини”*..., яка *“супроводила людину від коліски до гробової дошки. Свою радість і своє горе людина виливала у пісні”*... *“Любить і вивчайте пісні нашого народу”* [12, 20]. Отак розв’язувалася проблема патріотизму засобами краєзнавства і фольклору, йшов процес розвитку музично-естетичного виховання учнів за допомогою окреслених наочних підходів. Учні привчалися до збору: народнопісенного матеріалу, нотування народних пісень, нескладного музичного аранжування, робили спроби самостійно створювати мелодії та тексти до них. *“Мелодію треба прослухати, запам’ятати, проспівати і записати... з голосу своїх родичів, товаришів, знайомих”* [7]. Вчитель брав участь у формуванні індивідуальних психологічних властивостей (пам’яті, мислення, уяві), розвивав відповідні слухові і музичні вміння учнів. Доречним підтвердженням стали спогади доньки Надії: *“Слухали музику природи... Переводили почуті звуки на відповідні мелодії, занотували на слух в зошитах”* [3]. Галина додавала: *“батько намагався прищепити нам музичні знання”* і разом з вихованками охоче брав у мандрі з собою. Старшу возив до Києва і, розширюючи її кругозір, відвідував з нею всілякі концерти, опери, вистави. *“Літом ... ми всією сім’єю їздили до Києва. Батько відвідував багато концертів, брав мене з собою... під час яких він весь поринав у музику* [12]. *“Молодшу (з-за постійних захворювань) лише з ученицями на мандрівки просто неба”*. Саме там *“імпровізуючи в якості прикладу накидував на ноти легесенькі пі-*

сеньки для початківців” [3]. Саме так народився незнаний досі твір початківців *“Зозуля”*, та ще вже знайомі *“Ой перепеличка”*, *“Купалися лебедята”*. На початковому етапі саме цих дитячих пісеньок (створених батьком) Надія Миколаївна навчала своїх учнів виконувати на фортепіано (С. Дорошенко, О. Железняк, І. Леснову) [3]. Отак з плином часу перевірялась на життєстійкість спадщина композитора, працював метод наступності поколінь, закладений М. Леонтовичем.

Науковці вважають, що з позиції культури, роль краєзнавства і фольклору є найбільшою і найвагомішою у розвитку особистості, а М. Леонтович уже тоді вільно експериментував синтезом засобів краєзнавства і фольклору та досягав позитивних результатів. Практичним доказом стало щорічні канікулярні завдання учителя, що стосувалися самостійного запису нових пісень. О. Врублевська писала: *“Були перші після вакаційні співи. Потім у залі залишалися ті, хто привіз щось нове з села. Кожна з дівчат по черзі (так у нас велося) співала свою пісню. Микола Дмитрович уважно слухав, коли хороша – записував мелодію і слова”* [7, 35]. Напрацьоване завдання ретельно вивчалось, музичний матеріал гармонізувався, аранжувався і систематизовано вводився вчителем до репертуару шкільної програми. На педагогічному рівні визначався ступінь творчого розвитку і саморозвитку особистості, простежувалися прояви індивідуальності у її продуктах творчої діяльності. Проаналізувавши творчу діяльність митця (за допомогою історії подільського регіону з культурою, суспільним життям, соціальним середовищем), можемо констатувати явне використання соціально-культурного принципу краєзнавства (вжиток аксіологічної, теоретико-методологічної, прогностичної функцій педагогічного краєзнавства). Ще кілька педагогічних прийомів використаних М. Леонтовичем з галузі краєзнавства розповів племінник М. Малеванський: *“Якось в розмові тітка Вікторія згадала, що Микола неодноразово ходив з ученицями до Суворівського джерела по цілющу воду”*, де вихованки вчилися слухати і записувати пісні від пастухів. Тобто, вчитель вживав евристичний і аналітико-порівняльний методи, вдало використовуючи наочність у вигляді музичного диктанту. Надалі Вікторія згадувала: *“брат записував нові пісні від чабанів, які пасли домашню худобу”* [3]. Саме з’явилась пісня *“Весело пастух грає”*, яка неодноразово виконувалася хором на заняттях [4]. Аналогічними джерелами його творчої лабораторії стали твори *“За нашою слободою”*, *“Мала мати одну дочку”*, *“Зашуміла ліщинонька”*, *“Летіла зозуля, летіла куючи”*, почуті від старих жінок М. Мацини та О. Земляної (с. Білоусівка) [12, 5]. Ці пісні мають по два варіанти різної складності музичної композиції і різнобічно ілюструють етнографічну й національну спрямованість музично-краєзнавчої діяльності мит-

ця. Л. Іванова виокремлює низку позитивних сторін краєзнавчої діяльності М. Леонтовича: *“зібрані ним мелодії складають своєрідний інтонаційний фонд, що увібрав цінний матеріал для практичного його студіювання не одним музичним поколінням... збагативши скарбницю світової культури своїми безперечними мистецькими цінностями”* [5, 31]. Отже, зібраний фольклорний шкільний репертуар став ще сакрально неоецієним засобом передачі інформації між поколіннями.

Рідкою ілюстрацією стали спогади сестри: *“показуючи свої акварельні роботи з видами Тульчина, Вікторія неодноразово демонструвала малюнок сошенківської церкви (народна назва храму у с. Несетерварка). Учергове М. Малеванський згадував: “із єпархіалками та клірошанками Микола не раз співав у цій церкві”* [2]. Дійсно, храм історично зв'язаний на Поділлі своїми раритетними росписами (2-метровими фігурами святих, написаних художником І. Сошенком). З'ясовується, що комплексні позакласні заняття проводилися не тільки в садку, а й у храмі біля унікальних церковних фресок. Тобто, залучаючи почасти нестандартним способом учениць до церковного співу, виховували у них інтерес до богослов'я, церковного живопису, духовних текстів тощо. Увага надавалася комплексу історичних, педагогічних, професійних прийомів педагогіки. На жаль, педагог через передчасну загибель не встиг викласти нащадкам свої вдалі інновації з використанням краєзнавчої галузі.

Не обминув увагою вчитель і *“Садок Пестеля”* (поряд з музеєм Південного товариства декабристів) *“сиділи під “пестелівськими липками” за гарненьким білим мармуровим столиком”, “слухали музику природи, історію про декабристів у розповіді батька”* [3]. Надалі учениці записували звуки природи в зошит і перекладали їх на ноти. Це – яскрава ілюстрація конкретного використання дидактичної функції педагогічного краєзнавства. Про особливу повагу до історії краю, зокрема до діяльності декабристів, свідчить поет П. Тичина: *... “Ідемо поза церкву. Монументальна. Микола Дмитрович каже: тут декабристи були”* [7]. Тема декабристського руху проти царату й самодержавства, що відстоювалась першопрохідниками визвольного руху, була близька музикантові-демократу, який також був послідовником і носієм народно-демократичних поглядів [3].

Ще один цікавіший факт – збереження в родині Леонтовичів унікальної копії “Вальсу”, складеного керівником декабристів Павлом Пестелем. Як потрапила п'єса (створена в 1820-х рр.) до особистої бібліотеки композитора, залишається й досі невідомо. Але твір тривалий час зберігався у сімейному архіві композитора, і після його смерті увійшов до репертуару двох вчительок з музики Олени та Надії Леонтовичів. Означена п'єса стала основою їх ре-

пертуару, на якому вчилися грати С. Дорошенко, І. Стоколяс, І. Леснова, О. Железняк. У 1960-х рр. чернетка “Вальсу” була подарована родиною директорці музею декабристів М. Недобой [3], яка в останній рік життя презентувала його напам'ять автору статті.

Обізнаність в аспекті історії регіону виявилась завдяки спогадам поета П. Тичини (1920), що разом із К. Стеценком якимсь вечеряв у будинку Леонтовичів. Назавжди запам'ятався вислів гостинного господаря: *“І я дуже радий, що Ви приїхали до мене в Тульчин. Тут кожен камінь історією дихає”* [12, 31]. Отож, констатація одного з основних краєзнавчих принципів – пізнання навколишнього життя, є першоосновою навчання.

Характерною особливістю педагогічно-краєзнавчої діяльності митця зазначеного періоду стало визначення на практиці принципів **науковості, системності, доступності**, що надавало педагогу можливість комплексно поглиблювати уявлення про педагогічні явища загалом. На жаль, деякі функції цієї галузі педагогіки мали чисто спорадичний характер, ніхто з дослідників серйозно не занурювався у таку область діяльності вчителя. Пошуки продовжуються. Пропонована стаття – це перша спроба висвітлити ще невідомі факти з майже невідомих практичних прикладів педагогічного краєзнавства М. Леонтовича.

Сформована педагогічна творча діяльність вчителя високо цінувалася учнями, які відзначали, що завдяки методам викладання у них відбулись індивідуальні позитивні зміни: *“зміцнення слухової пам'яті”,* осмислене засвоєння спеціальних знань, вміння спостерігати, орієнтованість у відповідній справі, спрямованість аналітичного мислення, систематизування результатів і розвиток музично-естетичних смаків [11]. Вдало використані прийоми з педагогічного краєзнавства М. Леонтовича (ця галузь на той час не мала остаточної назви) були перевірені часом. Дії вчителя отримали продовження у талановитих учнях-послідовниках: *М. Покровський* – народний артист УРСР, професор ОНМА ім. А. Нежданової; *Г. Гриневич* – заслужений вчитель УРСР; *В. Мерзляєв* – заслужений вчитель України; *А. Лебединець* – заслужений діяч мистецтв УРСР; *О. Мінківський* – народний артист СРСР; *Г. Шандровський* – один з колишніх солістів, співак хору імені Олександра Кошиця; *М. Гончаров* – диригент симфонічних оркестрів в УРСР; *І. Годзішевський* – самодіяльний композитор (випускник ОНМА); *Д. Свтушенко* – співак, професор Київської державної консерваторії тощо.

Статистика безумовно стверджує, що стопами вчителя пішли 38 учнів, педагогів – професіоналів вищої кваліфікації, закінчивши консерваторії, педагогічні університети й інститути України. Саме вони в різні часи організували появу і діяльність більш

40 хороших коллективів, а їх нащадки й сьогодні працюють у різних куточках батьківщини та ближньому і далекому зарубіжжі [4, 28–31].

Хористами лише однієї створеної Миколою Леонтовичем історичної народної аматорської хорової капели у різний час були 27 талановитих хористів – народних, заслужених, артистів і працівників культури УРСР та України [4, 36]. Еволюційність музично-педагогічних прийомів вчителя підтвердилась завдяки життєстійкості створеної народної хорової капели імені Миколи Леонтовича, яка щойно відсвяткувала своє 100-річчя з дня заснування і стала взірцем для наступних послідовників у розвитку української національної музичної творчості, популяризуючи твори неперевершеного Метра [4, 10].

Глибока народність Леонтовичевої спадщини, побудованої на краєзнавстві у союзі з національним фольклором, збагатила духовністю музично-естетичний фон Поділля, сприяла розквіту національної музично-естетичної культури Вінниччини, Поділля, України та зарубіжжя і стала точкою відліку створення першого міжнародного фестивалю оперного співу “Opera Fist Tulchin”, який на знак глибокої пошани до славетного митця щорічно проходить у Тульчині, відкриваючи сезон дитячою класичною оперою “На русалчин Великдень” Миколи Леонтовича, написаної у місті [11].

Висновок. Пропонована стаття не вичерпала всіх аспектів ролі краєзнавства у формуванні розвитку творчої індивідуальності учнів. Ми спробували систематизувати приклади, що назбирались упродовж 11-річної музично-краєзнавчої діяльності М.Д. Леонтовича у Тульчині, для того, щоб на сучасному етапі поліпшити і збагатити музично-педагогічне краєзнавство Поділля, полегшити його використання в освітнянських цілях. Майбутні знахідки вбачаємо у технології формування педагогічно-краєзнавчої компетентності майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабан Л. Композитор М. Леонтович: Тиврів 1903: невідомі матеріали. Вінницький альбом: літ.-худож. та іст.-краєзнав. альм. / упоряд. В.Б. Петров. Вид. випр. та допов. Вінниця, 2018. Вип. 4. С. 46–51.
2. Гордійчук М. “Про педагогічну спадщину М.Д. Леонтовича”, Іванова Л. “Музично-педагогічна спадщина М.Д. Леонтовича”. Москва, 2007. С. 6; С. 143.
3. Губаль А. Власний архів. Спогади: доньки Надії Леонтович (від її учениць – Дорошенко С., Плахотнюк В., Леснової І., Стоколя І.); племінника М. Малеванського; учениці М. Леонтовича – Снігурської Н.; наукового співробітника краєзнавчого музею Недобой М.
4. Губаль А.Б. Народна аматорська хорова капела Миколи Леонтовича. Тульчин, 2021.
5. Іванова Л.О. Музично-педагогічна спадщина М. Леонтовича. Москва, 2007. С. 144; С. 45–59.
6. Іванов В.Ф., Іванова Л.О. Леонтович – збирач народних пісень. Москва, 2007. С. 30–36; С. 144.

7. Іванов В.Ф. Микола Леонтович. Спогади, листи, матеріали. Київ, 1982.

8. Краєзнавство. Екскурс в історію краєзнавчого туризму. Київ, 2000. С. 92; С. 258.

9. Матіяш В.В. Термінологічний аспект проблеми педагогічного краєзнавства. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 18–19. С. 73–76.

10. Музей-квартира М.Д. Леонтовича. Тульчин, Фонд М. Леонтович. 1973.

11. Порожня А. Архіви, спогади, світлини. Тульчин, 2015. С. 48.

REFERENCES

1. Baraban, L. (2018). Kompozytor M. Leontovych: Tyvriv 1903 r. (nevidomi materialy). Vinnytskyi albom: lit.-khudozh. ta ist.-kraiezn. alm [Composer M. Leontovych: Tyvriv 1903 (unknown materials)]. Vinnytsia album: lit.-art. and historical and local history. alm. / arranged by V.B. Petrov. Vinnytsia. Issue 4, pp. 46–51. [in Ukrainian].
2. Gordiychuk, M. (2007). “Pro pedahohichnu spadshchynu M.D. Leontovycha”, Ivanova L. “Muzychno-pedahohichna spadshchyna M.D. Leontovycha” [“On the pedagogical heritage of M.D. Leontovych”, Ivanova L. “Musical and pedagogical heritage of M.D. Leontovycha”]. Moscow, art. 6, p. 143. [in Ukrainian].
3. Hubal, A. Vlasnyi arkhiv. Spohady: donky Nadii Leontovych (vid yii uchenyts – Doroshenko S., Plakhotniuk V., Lesnovoi I., Stokolias I.); plemynnyka M. Malevanskoho; uchenytsi M. Leontovycha – Snihorskoj N.; naukovocho spivrobitynka kraieznavchoho muzeiu Nedoboi M. [Own archive. Memories: daughters Nadia Leontovych (from her students – S. Doroshenko, V. Plakhotniuk, I. Lesnova, I. Stokolyas); nephew of M. Malevanskyi; student of M. Leontovych – N. Snigurska; researcher of the local history museum Nedoboi M.]. [in Ukrainian].
4. Hubal, A.B. (2021). Narodna amatorska khorova kapela Mykoly Leontovycha [People’s amateur choir chapel of Mykola Leontovych]. Tulchyn. [in Ukrainian].
5. Ivanova, L.O. (2007). Muzychno-pedahohichna spadshchyna M. Leontovycha [Musical and pedagogical heritage of M. Leontovych]. Moscow, art. 144, pp. 45. [in Ukrainian].
6. Ivanov, V.F. & Ivanova, L.O. (2007). Leontovych – zbyrach narodnykh pisen [Leontovych – a collector of folk songs]. Moscow, 2007. art. 30–36, p. 144. [in Ukrainian].
7. Ivanov, V.F. (1982). Mykola Leontovych. Spohady, lysty, materialy [Mykola Leontovych. Memories, letters, materials]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Kraieznavstvo. Ekskurs v istorii kraieznavchoho turizmu [Local studies. An excursion into the history of local history tourism]. Kyiv, 2000, article 92, p. 258. [in Ukrainian].
9. Matiyash, V.V. (2018). Terminolohichniy aspekt problemy pedahohichnoho kraieznavstva [Terminological aspect of the problem of pedagogical regional studies]. *Social and humanitarian bulletin*. Issue 18–19. pp. 73–76. [in Ukrainian].
10. Muzei-kvartyra M.D. Leontovycha. Tulchyn, Fond M. Leontovych [Museum-apartment of M.D. Leontovych. Tulchyn, Foundation M. Leontovych]. 1973. [in Ukrainian].
11. Porozhnyia, A. (2015). Arkhivy, spohady, svitlyny [Archives, memories, photos]. Tulchyn. p. 48. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

